

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

*Kocziszky György*¹⁴

**Gazdasági függőség: gondolatok
Joel Kotkin „Neofeudalizmus eljövetele” című könyvéről**

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2026.9>

A katonai-, politikai-, ideológiai- és gazdasági alá- és fölérendeltség az ókortól hatással van a társadalmi, gazdasági és ökológiai folyamatokra. Az alá- és fölérendeltségi viszonyok hatására kialakuló függőségi (dependency) árnyalatok (a gyarmati helyzettől, a pénzügyi függőségig) voltak, vannak és nagy valószínűséggel hosszabb távon fennmaradnak, amíg az erősebb potenciállal rendelkező fél érdeke az aszimmetria fenntartása. A kiváltó okok és következmények térben és időben változtak és változnak, mint azt a gazdaság- és társadalomtörténeti munkák sora igazolja (Rodrik, 2011; Chang, 2002).

Az ókorban és középkorban alkalmazott nyers erőszakot és jogtiprást napjainkban kifinomultabb, de végeredményét tekintve koránt sem humánusabb eszközök (adósság, technológiai-, energetikai-, kereskedelmi függőség) és haszonélvezők váltották fel, bár az utóbbiak nem egyszer filantróp jelmezt öltenek magukra.

Kezdetben az ingyen munkaerő (rabszolgák) és az olcsó nyersanyagok (arany, ezüst, kávé, gyapot, cukornád) biztosította a gyors tökefelhalmozást. Napjaink munkamegosztása ezt módosította. Helyette a tőke-, a hitel- és a technológiai függőség dominanciájának korát éljük. Az évszázadok során kialakult gazdasági és politikai erőtereknek megfelelően változott a centrum és periféria helyzete.

A második világháborút követő kétpólusú világrend átalakulása (három, esetleg multipoláris) új szituációt teremtett.

A függőségi viszony tartós fennállása a növekedési, illetve fejlettségi csapda különböző formáihoz vezet, így például:

- Adósság csapdához: amikor egy ország adósságállománya olyan mértékű lett, hogy az újabb hitelek felvétele a korábbi adósságok törlesztését szolgálja (a kamatláb tartósan magasabb, mint a gazdasági növekedés üteme (görög adósságválság 2009-2015 között tartott; portugál válság 2011-ben).
- Hitelezési csapdához: amikor a bankok által kihelyezett GDP arányos hitelállomány csökken és, nő a nemteljesítő hitelek (NPL) aránya.
- Inflációs csapdához: amikor az infláció a növekvő kamatterhek és a fogyasztás visszaesése miatt tartósan magas szinten önfenntartóvá válik.
- Termelékenységi csapdához: amikor a magas kamatok és infláció miatt visszaesik a gazdaság kibocsátása, ami rontja a termelékenységeket (Kocziszky et al, 2025).

A gazdasági függőség tartós fennállásának hatására pályafüggőség alakulhat ki, amely fejlődési csapda kialakulásához is vezethet. Ez abból indul ki, hogy a múltbeli döntéseknek hosszabb távú hatása van a jövőbeni események alakulására (Panitch – Gindin, 2012).

Egy rendszer jövőbeni állapota önmagát erősítő, múltbeli döntéseken alapuló folyamat. Érdeemes megjegyezni, hogy a neoklasszikus egyensúlyi közgazdaságtan figyelmen kívül hagyja a történelmi előzményeket, ami nélkül a jelen és a jövő eseményeinek leírása szükségszerűen pontatlan. A növekvő hozamok (egy termék vagy technológia népszerűségének növekedése erősíti annak további növekedési esélyeit és a hagyományos közgazdasági elvekkel szemben a nagyobb piaci részesedés további növekedést eredményez) és az adott fejlődési pálya jelentette kötöttség

¹⁴ egyetemi tanár, Budapesti Metropolitan Egyetem

közötti kapcsolat magyarázza, hogy a térségek miért nem tudnak könnyen eltérni korábbi struktúráiktól, még ha van is elérhető kedvezőbb alternatíva.

Az útfüggőség fogalmát a gazdaságtörténészek mellett széles körben alkalmazzák a közgazdaságtanban, a politikatudományban a szociológiában és a földrajzban olyan rendszerek és folyamatok leírására, amelyeket saját történetük irányít. Formálisabban, az útfüggő rendszert vagy folyamatot a nemergodicitás jellemzi, amely a sztochasztikus rendszerek elméletéből származik.

Míg egy ergodik rendszer (folyamata vagy a kezdeti feltételektől független) aszimptotikus valószínűségi eloszlás felé konvergál, egy útfüggő sztochasztikus rendszer aszimptotikus valószínűségi eloszlása a saját történetének következményeként alakul. Az útfüggőség a dinamikus rendszerek jellemzője. Ezért szükséges elméletek kidolgozása és hipotézisek függő megfogalmazása azokkal a gazdasági körülményekkel kapcsolatban, amelyek az út dinamikáját jellemzik, ahol a múltbeli események következményei várhatóan nagy és maradandó hatást gyakorolják.

Nem véletlen, hogy a liberális kapitalizmus felett vészharangot kongatnak sokan (Streeck, 2013; Zirek, 2010; Brown, 2015). A szabadkereskedelem eszméjével ellentétes intézkedések sora (védővámok, embargók) jelenik meg nap mint nap.

A haszonélvezők új köre (a világ lakosságának sokat emlegetett 1 %-a) jelent meg. (A gondolat nem egészen újszerű, a magyar szerzők közül érdemes Heller, 1927; Muzslay, 1993 nevét megemlíteni.)

Aligha vitatható, hogy a liberális kapitalizmus kitermelte saját problémáit és igazságtalanságait. Egyre erősebb tőke és tudás koncentráció, egyre nagyobb súllyal nehezedik a perifériákra.

Nem véletlen, hogy a 2008-as pénzügyi válságot követően egyre több társadalomtudományi kritika jelent meg, ami ezt a hedonista magatartást állítja pellengérré. Hangzatos és kevésbé hangzatos munkák sora bírálja az erősödő társadalmi hierarchiákat (Bowles, 2016; Florida, 2010; Mason, 2015; Wolf, 2023).

Ebbe a sorba illeszkedik Joel Kotkin, "A neofeudalizmus eljövetele" c. munkája, ami nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a történelem a neofeudalizmus irányába halad. Állítása szerint ui. a liberális kapitalizmus veszített vonzerejéből, hanyatlásnak indult. Maga az állítás önmagában is elgondolkodtató, különösen, ha ezt napjaink amerikai társadalmát jól ismerő kutató állítja.

Kotkin ui. nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a "kocka el van vetve". Az Egyesült Államok társadalmát ma már nem lehet politikai nézetei alapján bal- vagy jobboldalinak, konzervatívnak vagy liberálisnak beállítani. Helyette inkább egy szűk új arisztokrácia, továbbá az egyre rosszabb helyzetben lévő, lecsúszó középosztályt lehet látni. A könyvét Kotkin ezért szóhasználatára szerint a "hanyatló középosztály" felrázó üzenetével kezdi: vigyázat, új feudalizmus van kialakulóban, ami a középosztály legkorábban kialakult társadalmi kedvező helyzetének megszüntetésével jár.

"Jóval az után, hogy azt hittük, rég elnyelve a történelem szemetesládája, napjainkban a feudalizmus újra visszatérőben van. Ezúttal természetes másképpen fest majd: nem lesznek csillogó páncéltatú lovagok és uraiknak hódoló hűbéresek, vagy az egy igaz hitet kikényszerítő nagy hatalmú katolikus egyház. Azt játjuk viszont, hogy egy új arisztokrácia formálódik az Egyesült Államokban és azon kívül is, miután posztindusztriális társadalmunkban a vagyon még kevesebb kézben összpontosul. A társadalmak rétegződése egyre erőteljesebb, miközben a társadalmi felemelkedés esélye a lakosság nagy része esetében egyre csökken. A vezető gondolkodók és véleményformálók osztálya, akiket én "értelmiségi elitnek" neveznek, adja a kialakulóban lévő hierarchia intellektuális hátterét. Ahogy a felfelé irányuló társadalmi mobilitás lehetőségei szűkülnek, úgy veszít a vonzerejéből a liberális kapitalizmus modellje szerte a világban, helyébe pedig új doktrinák lépnek, köztük olyanok, amelyek egy bizonyos fajta neofeudalizmus kialakulását segítik elő." (im.p. 15.)

A szerző ennek váltó okait hét pontban foglalja össze.

Elsőként *a személyes elköteleződések hálózatát* okolja, ami korábbi társadalmi korszakhoz (feudalizmushoz) hasonló alá-és fölérendeltségi viszonyokat alakít ki a föld helyett a hith-tech, a tőke és a média birtoklása révén. Ezt az új elitet szolgálja ki az írástudók egy része anyagi szempontjaik miatt.

Kotkin álláspontja szerint (a Nagy Francia Forradalom) szóhasználatával élve a "harmadik rend" adódott a globalizációban és a technológiai forradalomban, mert ezek a kozmopolita értékrendet és az új hatalom megszilárdítását szolgálták. Az automatizálásban és a mesterséges intelligencia felhasználásában azt a veszélyt vízionálja, hogy azok felerősítik az országok közötti és az országokon belüli társadalmi különbségeket.

Kotkin második következtetése szerint *új oligarchia születik*, amelynek alapja a webalapú üzleti tevékenység, ami háttérbe szorítja és felváltja a hagyományos reálgazdaságot. A történelmi startupkultúrát tudatosan megfojtják a rendkívüli tőkével rendelkező legnagyobb társaságok, felvásárolják mielőtt esélyük lenne valódi gazdasági erővé válni (lásd a Google és Facebook aktivitását).

Nehéz ellenvéleményt megfogalmazni avval a vízióval, hogy a technológiai hatalom koncentrációja "kevésbé demokratikus jövőt vetít előre". Az így létrejövő technokrata gazdaság új hierarchiát hoz létre.

Kotkin ezt az állítását eléggé vitatható, bulvár ízű érveléssel támasztja alá:

"Az értelmiség és az oligarchák a középkori papságnak és nemességnek felelnek meg – vagy az első és második rendnek, ahogy Franciaországban nevezték. Alattuk helyezkedik el az a sokkal számosabb csoport, amely a feudalizmus „közrendűinek” vagy a harmadik rendnek felel meg: ők azok, akik sem nem felkentek, sem nemesi címük nincs. A mai harmadik rend, amelyet én „kisbirtokosságnak” (yeomanry) nevezek, két jól elkülöníthető részből áll. Van egy tulajdonnal bíró középosztály, amely a régi angol kisbirtokossághoz hasonlatos, ha ugyanazt a független szellemiséget városi vagy kertvárosi kontextusba helyezünk. Történelmileg ez a kisbirtokosság kulcsszerepet játszott a feudalizmus megdöntésében – mai megfelelőjét azonban maga alá gyűri az oligarchia. A másik rész a munkásosztály, amely egyre inkább hasonlít a középkori jobbágysághoz, miután egyre kisebb az esélye jelentősebb tulajdonra szert tenni vagy a helyzetén javítani kormányzati támogatás nélkül". (im.p. 17.)

Kotkin harmadik érdeklődésre számot tartó gondolata az *új oligarchia személyiségjegyeihez* kapcsolódik, amelyben fontos szerepe van, hogy döntő többségük speciális tudással rendelkezik, amit elit egyetemeken szereztek. Az új elit nem elégszik meg az üzleti életben betöltött kiváltságos helyzetével, hanem kezükbe kívánják venni a kommunikációs csatornákat is, amelynek segítségével egy új kulturális forradalom indítható, mert az információk tartalmát is befolyásolják és cenzúrázzák a nézeteket, véleményeket.

"A hírközlés csak egyik olyan területe a kultúrának, amelyet a technológiai oligarchia megszerzett magának. Az Amazon rendkívüli befolyásra tett szert a könyvkiadásban: messze a legnagyobb könyvkereskedővé nőtte ki magát, hiszen a papíralapú könyvek eladásának több mint 50, illetve az e-könyv-eladások 90 százaléka hozzá köthető, és lehetősége van a már publikált címek olcsóbb kópiáinak publikálására is. A technológiai óriások a szórakoztatóipart is felfalják. A You-Tube, amelyet a Google 2006-ban vásárolt meg, meghatározó szereplővé vált a zeneiparban". (im.p. 61.)

Negyedik szempontként Kotkin a társadalmi felemelkedés helyett a *társadalom rétegződését* emeli ki. Példaként Kalifornia leggazdagabb és legszegényebb rétege között kialakult különbség nagyságát és tendenciáját említi. Kotkin evvel kapcsolatos nézetei azért is figyelemre méltó, mert szerzőnk alapvetően városföldrajzzal, városgazdaságtannal és fejlesztéssel foglalkozik. Statisztikai felmérések eredményeivel igazolja, hogy Kaliforniát a 2008-as pénzügyi válság jobban megviselte, mint az USA többi tagállamát, miközben az itteni új munkahelyek kétharmada

minimálisbért vagy ahhoz közeli jutatatást biztosított. A Szilícium-völgy a "szegregált innováció hazája", ahol a felső réteg gyarapszik, a középső életkörülményei romlanak, az alsó réteg pedig egyre nagyobb szegénységben él.

Kotkin éles kritikával illeti a felsőoktatást is, amelyben az értékrend, az erény és etika és az ítélőképesség háttérbe szorult a technokrata ismeretek rovására. (El kellene gondolkodnunk, hogyan állunk ezzel a kérdéssel itthon? Kik, milyen felkészültség mellett, milyen értékrendhez igazodva, mit és hogyan oktatnak? Ki tekinthető ma iskolateremtőnek és milyen kritériumok alapján? Hol, mikor és miért üzletiesedett el a felsőoktatás?)

Kotkin (társadalmpolitikai elköteleződéséből adódóan) elég pesszimistán látja (érdemes a szóhasználatára is figyelni) az amerikai "munkásosztály" jövőjét. Prekariátusnak, azaz bizonytalan élet- és munkakörülmények között élethelyzetbe kerülőknek ítéli meg jövőjüket. Véleménye szerint szociális biztonságuk csökken, lakhatási feltételeik, családi körülményeik, karrier lehetőségük romlik. Megszűnt az "egy életen át tartó egy munkahely", helyette rövid távú munkaszerződések, projektalapú munkahely lesz egyre általánosabb.

Kotkin könyvének ötödik következtetése, hogy a **társadalmi** (alulról felfelé irányuló) **mobilitás csökken**, ami a demokrácia sérüléséhez vezet. Ennek kapcsán behatóan vizsgálja az X-generáció jövőbeli esélyeit, vagyonosodási lehetőségeit (ne feledjük szerzőnk az USA-ban a szocializálódott, ahol ennek hagyományosan nagy jelentősége van). A magyar olvasó számára talán meglepő, hogy ezen belül milyen jelentősége van a saját lakás tulajdonlásának.

Kotkin pesszimista jövőképet fest, az X-generáció tagjai az új ingatlan feudalistákra "bérletársadalmat" alakítanak ki, ami egyben azt is jelenti, hogy az öröklés lehetősége felértékelődik.

"Egyes szakértők szerint a lakástulajdon csökkenése a fiatalabb nemzedék preferenciáinak változását tükrözi. Ezt az értelmiség exortodox felfogású elemei – a várostervezők, a társadalomtudósok, a liberális értelmiségiek – rendszeresen hangoztatják. Ugyanazt visszhangozzák a befektetők is, akiknek az az érdekük, hogy egy olyan „bérletársadalmat” hozzanak létre, amelyben az emberek egy életen át bérlők maradnak, és videójátékokat játszanak vagy a szobanövényeiket gondozzák, és soha nem tudják meg, mekkora örömet szerezhet egy saját kert vagy hátsó udvar. Ez a felállás állandó profitot biztosítanak a bérbeadói osztály számára, de leromolná az átlagember saját tulajdonú lakással kapcsolatos álmait. A fejlett országokban élő fiatalok többsége igazából azt mondja a felmérés végzőknek, hogy családi házra vágyik, ugyanúgy, ahogy annak idején a felmenői." (im.: p. 124.)

Proaktív és megrettentő Kotkin ötödik felvetése, ami **új jobbágyságról** szól, azaz azokról, akiket szerzőnk „vándormunkások”-nak nevez. Ők a rozsdavezeték lakói, a technikai-, technológiai változásoknak legjobban kitett munkavállalók.

Kotkin (bár igyekszik független gondolkodóként feltüntetni magát) baloldali liberális elköteleződésű, az európai bevándorlás (új jobbágyok) kapcsán felerősödik.

"A bevándorlással kapcsolatos konfliktus nagyrészt az osztályok szerint osztja meg a társadalmat. Az elit véleménye, amely általában a tömeges bevándorlást támogatja, és a munkásosztályhoz, illetve a középosztályhoz tartozók többségének véleménye között óriási az eltérés. Franciaország elnöke, Emmanuel Macron elismerte ennek rendszerét, amikor 2015-ben így nyilatkozott: „A menekültek érkezése gazdasági lehetőséget jelent.” Nagy kár, hogy nem népszerű". (im.: p. 169.)

A városgazdaságtannal, városfejlesztéssel foglalkozók körében különös érdeklődésre ad lehetőséget a könyv hatok része, ami „**A feudalizmus új földrajza**” alcímet viseli. A szerző kutatásai szerint a nagyvárosok ahelyett, hogy a társadalmi felemelkedés helyei lennének, a városok társadalmi ketté szakad. A középosztálybeliek számának csökkenésével nő a peremre szoruló városi lakosság száma, mert ezekben a városokban nincs inkluzív gazdasági növekedés.

A polarizáció a sztárvárosok mellett (Chicago, San Francisco, London, Párizs) az utóbbi években tovább terjedt az európai középvárosokra is (a szerző ezek között említi Budapestet is).

A könyv utolsó fejezetéig eljutva (223. oldalt elolvasva) nem kis érdeklődéssel keressük a szerző válaszát a megoldásokra. Valóban ez vár ránk, ilyen jövő elé nézünk? A Z-generáció és az utánuk jövők többsége eleve vesztes oldalra kerül? A társadalom felső 1 %-ába csak beleszületni (esetleg beházasodni) lehet?

Az olvasó csalódik, ha reális válaszokat keres ezekre a kérdésekre.

Kotkin baloldali sémát vázol elénk:

Eszerint a mai oligarcháknak származott a legtöbb előnyük a szabadpiacból, a tulajdonjogok védelméből és a meritokrácia eszméjéből. Arroganciájuk és kapzsiságuk azonban jelentős ellenőrzést vált ki kiváltságaikkal szemben. (Kotkin az Egyesült Államokban nemrégiben kirobbant főiskolai felvételi botrány miatti közfelháborosodásra, amikor a hollywoodi és üzleti elit csalt, hivatalnokokat vesztegetett meg és iratokat hamisított, hogy képzetlen gyerekeit bejuttassa a legjobb főiskolákra említi.)

Az oligarchák így saját szerencsésük alapjait áshatják alá. Az oligarchikus osztály nagy része olyan harcos progresszívekkel szövetkezik, akiknek alapvető programja szemben áll a klasszikus liberalizmussal és a kapitalista vállalkozó szellemmel. Ahhoz hasonlít ez, mint ami a francia forradalom előtt történt, amikor sok francia arisztokrata nemcsak kicsapongó életet élt, hanem olyan írókat is támogatott, akiknek tollharcai végül a jogaikat és létüket veszélyeztette.

Kotkin könyve a liberális kapitalizmus problémáival foglalkozó, ma már terjedelmes irodalom kategóriájába tartozik. A szerző a hanyatlás jeleit a növekvő jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségekben a globalizáció helyett a protekcionizmus megjelenésében, a politikai feszültségek és a populista pártok, megerősödésében és a technológiai váltásban véli megtalálni. Problémafelvetései reálisak még akkor is, ha a szerző empirikus ismeretei elsősorban az USA-ra, Kínára és Japánra korlátozódik, de adós marad annak megválaszolásával, hogy az anarchista megoldás mellett van-e kiút az általa felvetett gazdasági, politikai, társadalmi, ökológiai veszélyeztetettségéből. A könyv nem jobb, de nem is gyengébb a hasonló témában megjelent riválisánál. Még is érdemes kézbe venni, mert az elvarratlan szálak tovább gondolásra érdemesek.

Hivatkozott irodalom

Bowles, S. (2016). *Az etikus gazdaság*. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.

Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books. <https://doi.org/10.2307/j.ctt17kk9p8>

Chang, H.-J. (2002). *Kicking away the ladder. Development strategy in historical perspective*. London: Anthem Press.

Florida, R. (2010). *The Great Reset*. Vintage, Books Canada.

Heller, F. (1927). *Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?* Budapest: Stephaneum Nyomda.

Kotkin, J. (2010). *The next hundred million America in 2050*. London: Penguin Press.

Kotkin, J. (2024). *A neofeudalizmus eljövetele*. Budapest: MCC Press.

Mason, P. (2015). *Post capitalism: A guide to our future*. London: Penguin Press.

Muzslay, I. (1963). *Gazdaság és erkölcs*. Budapest: Márton Áron Kiadó.

Panitch, L., & Gindin, S. (2012). *The making of global capitalism: The political economy of American empire*. Verso Books. [Verso.digamo.free.fr/panitch12.pdf](https://verso.digamo.free.fr/panitch12.pdf) (letöltve: 2026.01.10.)

Rodrik, D. (2014). *A globalizáció paradoxona*. Budapest: Corvina Kiadó.

Streck, W. (2013). *Gekaufte Zeit: Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus*. Berlin: Suhrkamp Verlag.

Wolf, M. (2023). *The crisis of democratic capitalism*. London: Penguin Press.